

SO'ZLARNING SHAKL VA MA'NO MUNOSABATIGA KO'RA TURLARI

Jonbo'tayeva Zumradxon Abdujabborovna

Namangan shahar Ziyokor o'quv markazi

Annotatsiya: Tilshunoslikda ma'no muammosiga turlicha yondashilgan bo'lib, ularning ba'zilari bu yerda qisqacha ko'rib chiqiladi. Ko'proq ma'lum bo'lgan uchta yondashuv yoki nazariya ma'noni narsa, g'oya va xatti-harakatlar sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu maqolada so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: so'zlarning turlari, ona tili, leksik birliklar, tilshunoshlik bo'limi.

Ma'no lug'atshunoslikning markaziy va eng muhim yo'nalishidir. O'quvchi birinchi navbatda leksik birlikning ma'nosini bilish uchun lug'atga murojaat qiladi. Lug'atning butun ishi leksik birliklarning ma'nolarini iloji boricha aniq va ravshan tarzda berishga qaratilgan.

Ma'no ko'plab fanlarda o'rganilgan, ya'ni. falsafa, psixologiya, mantiq va tilshunoslikka turli nuqtai nazardan qaraydi, ammo ma'no nima degan muammoning oddiy yechimlari topilmadi. Ma'noni o'rganuvchi tilshunoslikning bo'limi - semantika yoki semasiologiya. Shakl va ma'no o'rtasidagi munosabat, til tarkibidagi ma'noning o'рни haqida turli asarlar bu borada turlicha muhokama qilingan. Bu ishda semantikaning barcha nazariy jihatlarini batafsil muhokama qilish uchun imkoniyat yo'q. Bizning maqsadimiz, asosan, shakl va ma'no o'rtasidagi munosabatni, ma'noning turli tarkibiy qismlarini, ularning o'zaro aloqalarini, tilning leksik tizimining umumiy ramkasida turli leksik birliklar o'rtasidagi ma'no munosabatini o'rganishdan iborat bo'lar edi. lug'atda ularning davolash ko'rinishi.

Tilshunoslikda ma'no muammosiga turlicha yondashilgan bo'lib, ularning ba'zilari bu yerda qisqacha ko'rib chiqiladi. Ko'proq ma'lum bo'lgan uchta yondashuv yoki nazariya ma'noni narsa, g'oya va xatti-harakatlar sifatida ko'rib chiqadi.

Birinchi nazariyada so'zning ma'nosi uning nomi bilan atalgan narsa sifatida qaraladi. Bu erda narsa stul kabi aniq ob'ektlarni, o'qish va o'ldirish kabi harakatlarni, tushunish va bilish kabi holatlarni, halollik va jasorat kabi mavhum tushunchalarni va yashil yoki qizil kabi fazilatlarini nazarda tutadi.

Ushbu nazariya bir qator cheklovlarga ega. U inglizcha no, hind se, kaa va boshqalar kabi funktsiya va munosabat so'zlarini qamrab olmaydi va faqat xayoliy va

mistik mavjud bo'lgan feniks, yagona shoxli va hokazo ob'ektlarni hisobga olmaydi. Xuddi shu narsani nomlaydigan ikkita ibora bir xil ma'noni anglatmaydi. Masalan tong yulduzi va kechqurun yulduzi ikkalasi ham bir xil ob'ekt "Venera sayyorasi" ga ishora qiladi, lekin har xil ma'noga ega. Ob'ektga har xil holatlarda turli xil iboralar bilan murojaat qilish mumkin. Xuddi shu ayolni turli shaxslar ona, qiz, xotin deb atashlari mumkin. Olmani turli holatlarda olma yoki meva deb atash mumkin.

G'oyaviy yoki mentalistik nazariya deb ataladigan ikkinchi nazariya, ifodaning ma'nosi so'zlovchi yoki tinglovchining ongida ifoda bilan bog'liq bo'lgan fikr yoki fikrdir, deb postulat qiladi. Ushbu nazariyada g'oyalar tushunchasi aqliy rasm va tasvirlar sifatida tushuniladi. Bu avvalgi nazariya bilan qamrab olinmagan yagona shoxli, feniks kabi ob'ektlarga tegishli. Lekin bu nazariya ham erkin shakldagi kamchiliklar emas. Ruhiy suratlar va tasvirlar odamdan odamga va vaqti-vaqti bilan o'zgarib turadi. Xuddi shu ob'ekt e'tiroz bildirishi mumkin, turli vaziyatlarda turli fikrlarni keltirib chiqarishi mumkin. Stol bir vaqtning o'zida yozish uchun mebel bo'lagi va biron bir funktsiyani bajarish vaqtida berilgan sovg'a bilan bog'lanishi mumkin. Ushbu nazariya fizik va aniq ob'ektlarni etarlicha qoniqarli qamrab oladi. Lekin halollik, fazilat va xudojo'ylik kabi mavhum tushunchalarni ifodalovchi so'zlar haqida nima deyish mumkin? Bu so'zlar turli odamlarda turli xil ruhiy tasvirlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Yo'q kabi grammatik so'zlar so'zlovchi-eshituvchida qanday qilib aqliy tasvirni keltirib chiqarmaydi. Bu nazariya ham ko'p sonli tovush shakllari yoki ifodalarini qamrab ololmaydi.

Uchinchi nazariya, xulq-atvor yoki sabab nazariyasi, ma'no g'oyalar yoki aqliy suratlar bilan emas, balki tinglovchining so'zga qanday munosabatda bo'lishi bilan bog'liq, deb hisoblaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, ifodaning ma'nosi - bu gapni keltirib chiqaradigan qo'zg'atuvchi va u tinglovchidan kelib chiqadigan javob. Bu yana barcha ifodalarni hisobga olmaydi. Hatto bema'ni ibora ham rag'batlantirishni keltirib chiqarishi va mazmunli javobni olishi mumkin. Eshituvchi rag'batlantirishga bir nechta tarzda javob berishi mumkin va ularning barchasi ma'ruzachi tomonidan mo'ljallanganidan butunlay farq qilishi mumkin. Ushbu nazariya yana ma'noning to'g'ri ma'nosini hisobga olish uchun etarli emas.

Omonimlar (shakldosh so'zlar) bir xil shaklga ega bo'lgan. Ammo har xil ma'nolarni anglatuvchi so'zlardir. Masalan, kul-tabassum qil kul-o'choqning kuli. Demak, omonimlar shaklan teng kelgan. boshqa-boshqa so'zlardir. Ular anglatgan ma'nolar o'rtasida bog'liqlik bo'lmaydi. Omonimlar va ko'p ma'noli so'zlarni farqlay olish kerak. Omonimlar har xil ma'noni anglatuvchi so'zlar, ko'p ma'noli so'zlar esa bir

so'zning turli ma'nolaridir. Bir so'zning matnda har xil ma'nolarni anglatishi ko'p ma'nolilik, bir xil shakldagi bir necha so'zning har xil ma'noni anglatishi esa omonimlikdir. Omonimlar qanday birliklar orasida bo'lishiga ko'ra 3 xil: lug'aviy omonimlar, grammatik omonimlar, frazeologik omonimlar. 1. Lug'aviy omonimlar - so'zlar orasidagi omonimlikdir. Shakli bir xil ma'nosi har xil bo'lgan omonimlar lug'aviy omonimlar deyiladi. Masalan, soch-odamning sochi, soch-ishharakat. 2. Grammatik omonimlar - qo'shimchalar orasidagi omonimlikdir. Bir xil shaklga ega bo'lgan qo'shimchalar grammatik omonimlar hisoblanadi. Ularda quyidagi holatlar kuzatiladi: So'z yasovchi qo'shimchalar shakldoshligi quvonch(ot)-tinch(sifat), So'z yasovchi va lug'aviy shakl yasovchi qo'shimchalar shakldoshligiruscha sifat yasovchi)-qizcha(kichraytirish-erkalash). lug'aviy shakl yasovchilar o'rtasidagi shakldoshlik: U tarandi(o'zlik nisbat shakli)-nutq so'zlandi(majhul nisbat shakli) So'z yasovchi va sintaktik shakl yasovchi qo'shimchalar shakldoshligi: Siz kimsiz? (sintaktik shakl yasovchi) - suvsiz hayot yo'q(sifat yasovchi). Frazeologik omonimlar - iboralar o'rtasidagi omonimlikdir. So'zning shakli bir xil ma'nolari har xil bo'lgan iboralar omonim iboralar deyiladi: Masalan: boshga ko'tarmoqhurmat qilmoq. boshga ko'tarmoq-janjal qilmoq. Sinonimlar (ma'nodosh so'zlar) shaklan har xil bolsa-da bir-biriga yaqin ma'noli so'zlardir. Bunda so'zlar har xil ma'noni anglatishiga ko'ra guruhlanadi. Sinonimlar faqat bir xil so'z turkumiga mansub bo'ladi: katta, ulug', ulkan, buyuk. Sinonimlar til boyligi bo'lib, shaxs va predmetlarning eng nozik ma'no bo'yoqlarini ifodalash uchun xizmat qiladi va gapdagi takrorlarga yo'l qo'ymaydi. Sinonimlar adabiy tilni boyitish manbalari bo'lib, o'z imkoniyatlarimizdan tashqari, boshqa tillardan so'zlarni o'zlashtirish orqali ham sinonimik qatori kengayib boradi: shamol, yel. nasim kabi. Sinonimik qatorda bitta so'z dominanta bo'lib.barcha uslublarda qo'llanila oladi: odat, rasm urf. Demak, uslubiy betaraf yoki dominanta so'z barcha uslublarda qo'llanila oladi. Badiiy uslubda ma'lum bir fikrning, tushunchaning mazmunini kuchaytirish va ta'kidlash uchun sinonimlar katta ahamiyatga egadir. Antonimlar ma'nolari o'zaro zid, qarama-qarshi bo'lgan so'zlardir. Antonim munosabatdagi so'zlar antonimik juftlik deyiladi. Antonimlar ham faqat bir so'z turkumi doirasida bo'ladi: sifatlarda katta-kichik, yaxshi yomon, uzun-qisqa. - otlarda yoz qish, g'arb-sharq.tong-shom, boylik-kambag'allik. - fe'llarda bormoq-kelmoq, uxlamoyuyg'onmoq kengaymoq-toraymoq. ravishlarda ko'poz.tez-sekin kecha-bugun arang-bemalol Antonimlarning quyidagi turlari mavjud: - leksik(lug'aviyantanimlar - so'zlarning bir-biriga zid ma'no anglatishi asosida birlashishi ya'ni zid ma'noli so'zlardir:tun-kun, bormoq kelmoq. Frazeologik antonimlar - iboralar orasidagi antonimlik: oqko'ngil-ichiqora Grammatik antonimlar qo'shimchalar orasidagi

antonimlikdir: odobli-odobsiz, bama'no. Antonimlar she'riyatda tazod ya'ni qarshilantirish san'atini vujudga keltiradi. Paronimlartalaffuzi bir-biriga yaqin, ammo ma'nolari har xil bo'lgan so'zlardir. Paronimlik ko'pincha orfoepiya me'yorlariga rioya qilmaslik natijasida vujudga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xamitovna, T. N. (2022). SO‘ZLARNING SHAKL VA MA'NO MUNOSABATIGA KO'RA TURLARI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(24), 284-285.
2. Vafojeva, M., & Mardonova, F. (2022). SO ‘ZLARNING TUZILISHIGA KO ‘RA TURLARI. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(10), 156-160.
3. Solidjonov, D. (2021). TALIMNING RIVOJLANISHI UCHUN DIGITAL LEARNING KONSPEKSIYASINING TENDENTSIYALARI. *Scienceweb academic papers collection*.
4. Karimov, K., Akhmedov, A., & Adilova, S. (2022, October). Theoretical and engineering solutions of the controlled vibration mechanisms for precision engineering. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2637, No. 1, p. 060001). AIP Publishing LLC.
5. Adilova, S. (2021). Internationalization of Higher Education: Toward Intellectual Mobility for Sustainable Development. *SPAST Abstracts*, 1(01).
6. Rakhimovna, A. S., Akmalovna, T. N., Yusupovna, A. K., Irkinovna, D. N., & Mirhaydarovna, D. S. (2019). Metodos de enseñanza efectivos en la enseñanza del inglés. *Religación. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 4(20), 230-233.
7. Rakhimovna, A. S., Akmalovna, T. N., Yusupovna, A. K., Irkinovna, D. N., & Mirhaydarovna, D. S. (2019). Effective teaching methods in teaching English. *Religación: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 4(20), 230-232.
8. Khamrokulov, G., Adilova, S. R., & Khamrakulov, M. G. (2019). THE PHILOPHY OF QUALITY, PRODUCT QUALITY AND MANAGEMENT. *Theoretical & Applied Science*, (12), 336-340.
9. Адилова, Ш. Р. (2016). Проза Эрика Сигала как «Пограничное явление» в литературе США во второй половине XX века. *Вестник Челябинского государственного университета*, (9 (391)), 7-12.
10. Адилова, Ш. Р. (2015). Массовая литература и книжный рынок. *Europaische Fachhochschule*, (11), 70-72.